

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.3.23>

В. С. Березняк

доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

Зазначається, що за останні 10 років кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням шахрайства при операціях з нерухомістю, набирають обертів. Такі дії здійснюються не тільки на вторинному ринку нерухомості, коли об'єкт вже існує і знаходиться у власності певної особи, а й на первинному ринку нерухомості, коли об'єкт нерухомості виникає в результаті будівництва. Правоохоронні органи не встигають адаптуватися до постійних швидких змін законодавства та виробити чіткий алгоритм, який сприятиме впровадженню дієвих заходів щодо запобігання таким проявам. Існують певні прогалини в методології розслідування, які неможливо так швидко адаптувати до реальних потреб сьогодення. Повнота та об'єктивність розслідування значною мірою залежить від того, наскільки своєчасно та правильно слідчий спланує та організує роботу з виявлення, вилучення, дослідження та оцінки доказів і вміє їх використати на досудовому провадженні. Вирішення організаційних питань, які виникають у процесі розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості, є одним із найважливіших напрямків. Водночас створенню надійної організаційної структури має передувати оптимальне планування, управління та ефективна тактика розслідування. У статті аналізуються наукові підходи, поняття та ознаки категорії «організація розслідування кримінальних правопорушень», види організації розслідування, співвідношення понять «організація» та «планування» досудового розслідування. Приділено увагу опису структурних елементів організації розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості. Залежно від типових слідчих ситуацій пропонуються напрямки розслідування. Зроблено висновок про невід'ємність досліджуваних понять «організація» та «планування» розслідування одне від одного. У ході організації та планування, слідчий повинен напрацювати чіткий алгоритм, що містить у собі перелік слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів, спрямованих на виконання тактичних завдань. Залежно від зміни слідчої ситуації, цей перелік та механізм їх реалізації може змінюватися. Альтернативні шляхи вирішення також повинні враховуватися.

Ключові слова: планування розслідування, нерухомість, кримінальні правопорушення, типові слідчі ситуації, версії.

Постановка проблеми. Кримінально-процесуальна діяльність має регламентовану внутрішню структуру, упорядкованість, узгодженість, тобто взаємодію всіх складових, що іменується кримінально-процесуальною формою, яку ще називають організаційною формою кримінального провадження. Водночас,

організованість і плановість розслідування кримінальних правопорушень є передумовою виконання завдання розслідування, дотримання його строків, якісного проведення окремих процесуальних дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження [1, с. 116]. Вирішення організаційних питань, що

виникають в процесі розслідування кримінальних правопорушень, є одним з найважливіших напрямків слідчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що окремі положення відносно злочинних проявів у сфері нерухомості досліджувалися такими вченими, як: А.В. Вавриш, А.Ф. Волобуєв, О.В. Дикий, Р.А. Запорожець, А.П. Запотоцький, С.В. Князєв, С.С. Кузьменко, А.В. Микитчик, Н.О. Опанасенко, Н.В. Павлова, І.М. Попова, К.О. Чередник, Г.М. Чернишов та іншими дослідниками.

Проте, не дивлячись на достатню кількість досліджень у напрямку боротьби з такими проявами, деякі аспекти щодо організації та планування розслідування потребують додаткового висвітлення.

Метою статті є аналіз наукових підходів до поняття та структури організації розслідування, а також визначення основних організаційних заходів при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості.

Основний зміст. Правильно організоване планування дає можливість проводити розслідування цілеспрямовано, дозволяє закінчити слідство в установлені законом строки, дисциплінує слідчого, забезпечує повноту та об'єктивність слідства, сприяє одержанню максимуму ефекту за найменших витрат слідчим часу, сил і коштів [2, с. 211].

Загалом, планувати розслідування необхідно таким чином, щоб було вжито всіх передбачених законом заходів для забезпечення своєчасного, всебічного, повного та об'єктивного розслідування злочину і підвищення рівня організації для досягнення ефективного результату [3, с. 36]. Повнота та об'єктивність розслідування значною мірою залежить від того, наскільки своєчасно і правильно слідчий спланує та організує роботу щодо виявлення, вилучення, дослідження та оцінки доказів та вміло зможе їх використовувати у досудовому провадженні.

Аналіз юридичної літератури показав, що існують різні визначення поняття «організації розслідування злочинів». Так, О.М. Ларін стверджував, що організація розслідування – це раціональний вибір, розміщення і застосування сил, знарядь і засобів, які має слідчий, створення і використання оптимальних умов для досягнення цілей судочинства [4, с. 59]. А.В. Дулов під організацією в ході розслідування розуміє прийняття слідчим організаційно – розпорядчих рішень у справі (планування, встановлення пев-

ного порядку роботи, надання вказівок певним особам про виконання відповідних завдань), їх здійснення та перевірка [5, с. 116].

Р.С. Белкін визначає організацію розслідування як збірне поняття, що характеризує різні рівні організації діяльності з розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм. Воно містить чотири рівні. Перший, вищий рівень організації розслідування, – це система заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи і досягнення цілей. Єдність системи обумовлена єдністю цілей, процесуальних і криміналістичних основ функціонування її елементів. Об'єктом першого рівня організації розслідування є розслідування злочинів, як специфічна форма діяльності всіх компетентних органів держави, тобто органів дізнання і досудового слідства. Другий рівень організації розслідування – управлінський. Це комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру органів розслідування, рівень управління ними, ефективність їхньої діяльності й удосконалювання її засобів і методів. Організація розслідування в цьому випадку виступає як основна функція одного відомства. Третій рівень, методичний, – це організація розслідування конкретного злочину; комплекс заходів з метою створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних у певній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики. Четвертий рівень організації розслідування – тактичний. Це організація проведення окремих слідчих дій чи організаційно-технічних заходів у межах конкретного акту розслідування; комплекс заходів, що забезпечують вибір і застосування у певній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для досягнення цілей слідчої дії чи заходу [6, с. 147].

На думку А.В. Шмоніна організація розслідування являє собою один із ключових елементів процесу розслідування злочинів, тісно пов'язана з цілями, завданнями, етапами та іншими структурними елементами окремих криміналістичних методик. З криміналістичних позицій організацію можна визначити на підставі елементного чи діяльнісного підходу. У першому випадку під організацією розслідування слід розуміти упорядковану сукупність, стійкість взаємопов'язаних елементів (об'єкт, суб'єкт, засоби і мета), що забезпечують процес розслідування конкретної категорії злочинів на кожному етапі як єдине ціле. У другому випадку організація

розслідування являє собою розроблення і реалізацію комплексу заходів, що забезпечують процес розслідування конкретної категорії злочинів на кожному етапі як єдине ціле [7, с. 281].

З цього виходить, що діяльність слідчого має безліч організаційних моментів, тобто він водночас виступає в ролі організатора і виконавця. Поряд з цим, слідчий не є єдиним учасником такої діяльності, а постійно взаємодіє з іншими суб'єктами.

Г.А. Хань визначає, що поняття «організація» описує динамічну складову системи, спрямовану на виконання функцій координації і субординації [8, с. 98]. Водночас, слід зауважити, що організувати будь-яку діяльність та скоординувати дії всіх учасників означає належно спланувати, упорядкувати і проконтролювати хід виконання таких дій. Проте, аналіз криміналістичної літератури свідчить про дискусійність питань співвідношення понять «організація розслідування» та «планування розслідування». Предметом дискусії є як елементи організації та планування розслідування, так і пріоритетність кожної з діяльності.

Більшість науковців схиляється до того, що поняття «організація» є більш ширшим, ніж «планування», оскільки планування є елементом організаційної діяльності слідчого [9]. Є й такі, що вважають організацію і планування взаємозалежними, пояснюючи це тим, що організаційні заходи ґрунтуються на завданнях плану розслідування [4, с. 59].

Натомість, планування є не просто елементом організації, але організуючою основою (принципом) розслідування, тобто тільки через планування можна на практиці здійснити організацію діяльності з розслідування злочину. Водночас план – не догма, а динамічний елемент структури, що змінюється (ускладнюється чи спрощується) залежно від тієї чи іншої слідчої ситуації, етапів провадження та виконання завдань розслідування, досягнення його мети [1, с. 347]. А для того, щоб виконати заплановані заходи, необхідно правильно організувати розслідування. Втім, організаційна робота слідчого у кримінальному провадженні тісно пов'язана з процесуальними питаннями взаємовідносин між слідчим і прокурором, а планування тісно пов'язане з тактикою визначення послідовності в провадженні слідчих (розшукових) дій [10, с. 133].

Як наголошує О.В. Курман, крім матеріалів, одержаних процесуальним шляхом, при плануванні розслідування вивчається також інформа-

ція, зібрана за допомогою оперативно-розшукових заходів. У свою чергу, оперативні підрозділи правоохоронних органів можуть отримувати інформацію із заяв, повідомлень громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах суду, матеріалах інших правоохоронних органів, у запитах оперативних підрозділів, міжнародних правоохоронних органів і організацій інших держав, у запитах уповноважених державних органів, підприємств і організацій [11, с. 88].

В організації розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості важливим є також вирішення тактичних завдань. Засобами вирішення тактичних завдань розслідування у криміналістиці вважаються тактичні прийоми, що можуть застосовуватися у межах окремої слідчої дії, окремі слідчі дії та комплекси слідчих дій й оперативно-розшукових заходів. Без охоплення всіх елементів певного етапу розслідування й орієнтування слідчого водночас на комплекс завдань ускладнюється остаточне визначення напрямків діяльності слідчого, що негативно впливає на планування розслідування [12, с. 72].

До того ж, напрями розслідування доцільно визначати оптимально для конкретної слідчої ситуації, що склалася у кримінальному провадженні на певному етапі розслідування, і, відповідно до цього, окреслювати перелік слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, оскільки спостерігається тісний зв'язок цих заходів, які спрямовані на ту чи іншу типову слідчу ситуацію.

Як показав аналіз кримінальних проваджень, на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості складаються такі ситуації:

– за психологічним характером:

1) конфліктні:

а) конфлікт виникає між слідчим і особами, що підозрюються у вчиненні шахрайства, у вигляді надання неправдивої інформації або відмови від надання показань, висуненням погроз на адресу слідчого;

б) конфлікт виникає внаслідок надання потерпілими або свідками неправдивих показань, замовчування певних фактів, ненадання документів, які мають відношення до справи, тощо;

в) конфліктність ситуації полягає у втручанні в процес прийняття процесуальних рішень з боку «впливових» осіб (державних службов-

ців, керівників вищого рівня, представників прокуратури, суду тощо);

г) конфліктність ситуації полягає у залякуванні слідчого з боку кримінальних структур і прийняття ним вимушених незаконних процесуальних рішень;

2) неконфліктні:

а) між слідчим й особами, що протистоять йому, встановлено психологічний контакт, відбувається спілкування у формі надання показань, які мають високий рівень правдивості;

б) між слідчим, потерпілими та свідками встановлено психологічний контакт, відбувається спілкування у формі надання показань, які мають високий рівень правдивості;

в) втручання сторонніх осіб у процес прийняття процесуальних рішень відсутнє;

– *за рівнем наявної інформації:*

а) є інформація про шахраїв, їх кількість, обставини та механізм вчинення шахрайства, сліди;

б) є інформація про обставини вчинення шахрайства, особи злочинців невідомі, але є можливість їх встановлення;

в) є інформація про обставини вчинення шахрайства, особи злочинців невідомі;

– *за наявністю елементів процесуального і тактичного характеру:*

а) підозрюваного затримано, йому повідомлено про підозру, до нього обрано захід запобігання. Умови для проведення всіх можливих СРД, НСРД та інших організаційних заходів є сприятливими;

б) підозрюваного затримано, повідомлено про підозру, до нього обрано захід запобігання, але умови для проведення всіх можливих СРД, НСРД та інших організаційних заходів є несприятливими (відмова від участі у слідчому експерименті, недостатньо підстав для проведення обшуку, знищення зацікавленими особами документів, щодо яких планувалося проведення експертиз, тощо);

в) підозрюваного затримано, повідомлено про підозру, до нього обрано захід запобігання, але є достатні підстави вважати, що діяння вчинене у співучасті з іншими особами, інформація щодо яких відсутня;

г) особу (осіб), яка (які) вчинила (вчинили) кримінальне правопорушення, встановлено, але наявні факти не надають достатніх підстав для повідомлення підозри та обрання заходу запобігання;

– *за наявністю елементів матеріального та організаційно-технічного характеру:*

а) кримінальне правопорушення вчинено простим способом, що не зумовлює необхідність у застосуванні високих технологій, оперативно-технічних засобів, особливих спеціальних знань;

б) кримінальне правопорушення вчинено з використанням сучасних технічних та програмних засобів, автоматизованих систем, спеціальних пристроїв, речовин. Рівень технічного оснащення територіального підрозділу дозволяє проводити заходи, спрямовані на розкриття та розслідування шахрайства;

в) кримінальне правопорушення вчинено з використанням найсучасніших технічних засобів та програмного забезпечення. Рівень технічного оснащення територіального підрозділу є низьким і не дозволяє ефективно проводити заходи, спрямовані на розкриття та розслідування шахрайства [13, с. 66].

Отже, можна зробити висновок про невід'ємність досліджуваних понять «організація» та «планування» розслідування одне від одного. У ході організації та планування, слідчий повинен напрацювати чіткий алгоритм, що містить у собі перелік слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів, спрямованих на виконання тактичних завдань. Залежно від зміни слідчої ситуації, цей перелік та механізм їх реалізації може змінюватися. Альтернативні шляхи вирішення також повинні враховуватися.

Список використаної літератури:

1. Остапчук М.С. Організація та планування досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014 (2). С. 344–356.
2. Порубов Н.И. Научная организация труда следователя. Минск : Вышэш. школа, 1970. 264 с.
3. Матусовский Г.А., Сущенко В.Н. Организация работы аппаратов предварительного следствия органов внутренних дел. Харьков : Юрид. ин-т, 1983. 84 с.
4. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.
5. Дулов А.В. Судебная технология: учебное пособие. Минск, 1975. 464 с.
6. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд. доп. / М. : Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
7. Шмонин В. Методология криминалистической методики: Монография. Москва : Юрлитинформ, 2010. 416 с.

8. Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донецьк, 2007. 221 с.
9. Криминалістика: учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. М.: Юрид. лит., 1988. 672 с.
10. Москаленко О.В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. Випуск 27. 2017. С. 131–136.
11. Курман О.В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 227 с.
12. Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва: навчальний посібник / за ред. проф. О.М. Бандурки. Х. : Рубікон, 2000. 272 с.
13. Птушкін Д.А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018. 240 с.

Bereznyak V. S. Theoretical fundamentals of the organization of the investigation of criminal offenses in the field of real estate

It is noted that in the last 10 years, criminal offenses related to the use of fraud in real estate transactions have been gaining momentum. Such actions are performed not only in the secondary real estate market, when the object already exists and is owned by a certain person, but also in the primary real estate market, when the real estate object arises as a result of construction. Law enforcement agencies do not have time to adapt to the constant rapid changes in legislation and develop a clear algorithm that will facilitate the implementation of effective measures to prevent such manifestations. There are some gaps in the methodology of investigation, which can not be so quickly adapted to the real needs of today. The completeness and objectivity of the investigation largely depends on how timely and correctly the investigator plans and organizes the work of identifying, seizing, examining and evaluating evidence and is able to use it skillfully in the pre-trial proceedings. Addressing organizational issues that arise in the process of investigating fraud in the primary real estate market is one of the most important areas. At the same time, the creation of a reliable organizational structure must be preceded by optimal planning, management and effective investigative tactics. The article analyzes the scientific approaches, concepts and features of the category "organization of the investigation of criminal offenses", types of organization of the investigation, the relationship between the concepts of "organization" and "planning" of the pre-trial investigation. Attention is paid to the description of the structural elements of the organization of the investigation of fraud in the primary real estate market. Areas of investigation are offered, depending on typical investigative situations. It was concluded that the studied concepts "organization" and "planning" of the investigation are inseparable from each other. In the course of organization and planning, the investigator must develop a clear algorithm containing a list of investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, operative-search and organizational measures aimed at performing tactical tasks. Depending on the change in the investigative situation, this list and the mechanism of their implementation may change. Alternative solutions should also be considered.

Key words: *investigation planning, fraud, real estate, primary real estate market, typical investigative situations, versions.*